

ลปไม่ศุนย์
ของ
สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺสเถระ)
วัดบรมนิवास
(21 มี.ค. 2410 - 26 มี.ค. 2499)

1. โง่ไม่เป็น เป็นใหญ่ยาก
2. โง่น่ารัก ฉลาดน่านับถือ เป็น “เสน่ห์” แต่โง่เกลียด ฉลาดน่ารัง เป็น “ยาพิษ”
3. แข็งแรงและอ่อนนุ่มเป็น “มิ่งขวัญ” แต่แข็งกระด้างและอ่อนแอ เป็น “เสนียด”
4. อวดดีก็ยิ่งดีกว่าอวดชั่ว อวดฉลาดก็ยิ่งดีกว่าอวดโง่
5. การห้ามเข้ม การใส่ช้างเข้ารูเข็ม และการคายน้ำผึ้งเข้าปากหมี ผู้หวังความก้าวหน้าควรหลีกเลี่ยง
6. ผู้สั่งสอนมีจิตเมตตาการุญ ได้ผลล่ำค่า เหมือนรดผักด้วยน้ำเย็น ถ้าตรงกันข้ามก็เท่ากับน้ำร้อนรดผัก
7. ความสงบเท่านั้น เป็นความชนะหมดทั้งโลก เมื่อยังไม่สงบก็ยังไม่ชนะ ผู้มุ่งชนะก็ควรหาความสงบ
8. การเรียนกับด้วยครู จดจำได้ดี เป็น “นักเรียน” การเรียนด้วยตนเอง คือวิจารณ์เหตุผลทุกสิ่งเห็นแจ่มแจ้ง เป็น “นักรู้” นักเรียนและนักรู้พร้อมด้วยความประพฤติดีงามรวมอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นเป็น “ปราชญ์อเมริกัน”
9. รักใคร่กันดีกว่าเกลียดชังกัน พร้อมเพรียงกันดีกว่าแตกแยกกัน ทำความดีใส่ตัว ดีกว่าทำความชั่วใส่ตัว
10. ความยากแสนยาก ย่อมอยู่ได้อำนาจของความสำเร็จเหมือนภูเขาสูงแสนสูงย่อมอยู่ต่ำกว่าผาตื้นของผู้ที่ขึ้นไปเหยียบอยู่บนยอดฉะนั้น
11. ผู้หาบโลก อยู่ใน “ระดับต่ำ” ผู้หิวโลก อยู่ใน “ระดับกลาง” ผู้วางโลก อยู่ใน “ระดับสูง”
12. ผู้วิจารณ์เห็นเหตุผลความเป็นอยู่ในภพนี้จนเป็นพยานแห่งความมาจากภพเก่า และความจะไปสู่ภพใหม่ ชื่อว่าภูมิแห่งความเป็น “บุคคลชั้นเยี่ยม”
13. ผู้ที่มาดี อยู่ดี และไปดี ดีตลอดกาล 3 กาล ทุกคนลงนึก จะจัดได้ใหม่ว่าด้วยคุณควรเป็น “เยี่ยม”
14. ยุติธรรมคือจริง มีมากอยู่ทุกแห่งหน เป็นของกลางใครถือสิทธิก็ได้ แต่ชอบผู้เหตุผลมีญาณเห็นการณ์ไกล ช่างผู้ไร้เหตุผลมีญาณแค่ทางอ้อม
15. ทุกคนเก็บชั่วทั้งหมดไว้เสีย นำดีทุกอย่างออกใช้ นี่เป็น “บทฐานที่ตั้งแห่งชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญไว้เป็นอย่างดี”
16. ต่างตัวเก็บฉลาดไว้ใน ชาวไทยเก็บฉลาดไว้นอก นี่เองเศรษฐกิจของเขาจึงก้าวหน้า ของเราก็จ้างไม่ออก

17. ผู้หวังความสุขหาง่าย แต่ผู้ที่ประกอบเหตุที่จะให้ได้สุขนั้นแล หายากนัก
18. ความเมฆาของเขาคือไม่ชอบ แต่ของเราเองไม่เป็นไร เหมือนผ้าถุงห่มของเขาคือเหม็นไม่ชอบ ของเราเองไม่เป็นไร
19. ชอบหมั้นของเขาคืออื่น แต่ไม่ชอบของเราเอง ชอบขี้เกียจของเราเอง แต่ไม่ชอบของเขาคืออื่น นี่เป็น “สันดานผู้เตี้ยต่ำ”
20. คำโบราณมีว่า “ วรรณนอก นรกในใจ ” หมายความว่า ผู้ประพฤติดี สวรรค์ฉายแสงเข้ามาโสรจสรจจิตให้ชุ่มชื้นเบิกบาน สบายเอง ผู้ประพฤติชั่ว นรกก็ฉายแสงเข้ามาจี้จุดผู้เร่าร้อนลำบากยากเข็ญเอง เป็นอันว่า คนดีคนชั่วย่อมประสบ “ สวรรค์ นรก ” ก่อนตายทั้งนั้น
21. จิตเป็นผู้นำ ทุกคนจะดีชั่วสุขทุกข์ ก็อยู่ที่จิตเป็นผู้บังคับการดังนั้น จึงควรสำเนียงรู้จักจิต ให้ค้นหาที่ “ อยาก ”
22. ทุกคนที่ยังแคลงใจอยู่ในข้อที่ว่า “ ตายแล้วยังจะเกิดอีกไหม ” ดังนี้ ข้อนี้ควรที่จะค้นหาข้อเท็จจริง หาไม่จะมลายตลอดชีพ
23. ท่านที่ซาบซึ้งในทางพระพุทธศาสนา ย่อมกำหนดได้ว่าเป็นส่วนเกิดและตาย นี่เป็นส่วนบังเกิดให้เกิดและตาย นี่เป็นส่วนไม่เกิดไม่ตาย นี่เป็นส่วนอบรมไม่ให้เกิดและไม่ให้ตาย ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงควร “ สำเนียงยกแท้ ”
24. คนที่อยากดีหาง่าย แต่คนที่ทำดีหายาก
25. บัณฑิตเห็นดีเป็นดี เห็นชั่วเป็นชั่ว
26. พาลเห็นดีเป็นชั่ว เห็นชั่วเป็นดี
27. นักธรรมเห็นทุกสิ่งเป็นธรรม เหมือนหมอเห็นต้นไม้ทุกอย่างเป็นยา
28. สุขที่ได้จากทำชั่ว เหมือน “ กินขนมเจือยาพิษ ”
29. สุขที่ได้จากทำดี เหมือน “ กินยาทิพย์โอสถ ”
30. เอื้อเพื่อผู้อื่น เหมือน “ อุ้มชูตัวเอง ”
31. เบียดเบียนผู้อื่น เหมือน “ เอาดอกเสียบอกตัวเอง ”
32. อบรมตัวให้สงบสุขคนเดียว เท่ากับ “ ให้สงบสุขแก่โลก ”
33. ประพฤติชั่วคนเดียว เท่ากับ “ ก่อฉิบหายแก่โลก ”
34. ประพฤติดีคนเดียว เท่ากับ “ ก่อเจริญแก่โลก ”
35. คนใจกว้างมีทรัพย์ เหมือน “ ร่มไม้ไผ่กลางแจ้ง ”
36. คนใจแคบมีทรัพย์ เหมือน “ ร่มไม้ในป่าลึก ”
37. ศิลปวิทยา และศีลธรรม ทำผู้ประพฤติปฏิบัติชอบให้หนุ่มทันสมัยทุกเมื่อ
38. ผู้ล้าสมัย เป็น “ ขอนสำหรับงอย (เหยียบ) ของผู้อื่น ”
39. ผู้เลยสมัย เป็น “ ผู้เหยียบแผ่นดินผิด ”
40. ผู้ทันสมัย เป็น “ ผู้เจริญรุ่งเรืองทุกเมื่อ ”
41. สามัคคีเป็นไปในแนวทางที่ชอบ นำมาซึ่ง “ ความสุข ความสำราญ ”
42. สามัคคีเป็นไปในแนวทางที่ผิด นำมาซึ่ง “ ความพินาศฉิบหาย ”

43. เปิดประตูรักเป็นปิดประตูซังได้ เป็นอุบายมีค่าสูง
44. ผู้ดำและผู้ถูกดำมีเจตนาต่างกัน คือ ฝ่ายดำเป็นบาป ฝ่ายถูกดำไม่เป็นบาป ถ้าโกรธตอบก็จัดว่าเป็นบาปไปตามกัน ถ้ายึดขันติเมตตาเป็นหลัก ก็ชื่อว่าเป็น “ผู้ชนะเลิศ”
45. การอบรมพรหมวิหาร ให้เปี่ยมอยู่ในสันดานทุกเมื่อ จนเห็นผู้ดีและผู้ชมนตนเป็นกัลยาณมิตรของตนด้วยกันทั้งสอง จัดว่าเป็น “ผู้ตั้งอยู่ในระดับสูง ควรยำเียง”
46. ท่านที่เปลื้องปลดไม่จดจำอารมณ์อะไร ๆ ในโลกทั้งสิ้นจะจัดว่าตั้งอยู่ในภูมิเหนือโลกได้หรือไม่? ควรพิจารณาด้วยปัญญอันแหลมลึก
47. ความมีน้ำใจกว้างขวาง เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นเยี่ยม ความมีอัธยาศัยเป็นกันเองในที่ทั้งปวง แต่ไม่เสียระเบียบ และความมีนิสัยไม่เกียจจน ยิ่งได้ทำกิจการมากก็ยิ่งเห็นเป็นเกียรติ นี่คือ “ประตูชัยของเจ้าหน้าที่ทั่วไป”
48. เรื่องที่จิตคิด กิจที่กายทำ คำที่ปากพูด ที่จะดีเลิศต้องอาศัยมีมั่นคง มีสัจจริง มีอดทน มีกล้าหาญ มีตระหนักในเหตุผล รู้จักเลือกทาง เลือกโอกาส ทั้งฉลาดเชี่ยวชาญ วิจารณ์เห็นการณ์ไกลจึงเป็น “วิสัยผู้บัณฑิตพิชิตมาร”
49. คนพูดมากไม่สำรวจปากของตน เป็นผลร้าย ถ้ายกรรมสร้างเข็ญ ก่อเวรใส่ตนเอง คนพูดน้อย ระวังตน ย่อมปลอดภัย ทำอะไรไม่ผิดพลาด ทำน้อยได้ผลมาก ควรนับถือว่าเป็น “คนดี”
50. กลองดังเสียงไกล คนไม่ตีดังเองเขาถือว่าเป็นกลอง “จัญไร” คนที่ยกย่องตนเองแต่ไม่มีความดี เหมือนกลองดังที่ไม่มีคนตีฉันนั้น
51. ผู้ที่อบรมไว้ในตัว ชื่อว่า “สร้างสวรรค์ไว้ในอก”
52. ผู้ที่สะสมชั่วไว้ในตน ชื่อว่า “สร้างนรกไว้ในใจ”
53. ผู้ที่เห็นของจริงอันประเสริฐ 4 อย่างด้วยปัญญอันชอบยอมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง
54. คำสั่งสอนของสมเด็จพระพุทธเจ้า เหมือนกันทุกพระองค์จะแถลงบางประการให้แลเห็น ดังนี้
1. ปิดประตูบาปทั้งปวงเสีย
 2. เปิดประตูบุญทั้งปวงไว้
 3. ขำระจิตของตนให้ผ่องใส เป็นจิตเด่นอยู่ดวงเดียว ไม่เกียจเกอะอะไร ๆ ในโลก เป็นแก้วอันล้ำค่า ใครอบรมบารมีเต็ม หาได้ในตัวเองแล
55. เคยคำนึงไหมว่า ตัวเราคืออะไร? ลองแยกดูจะมีกี่ส่วนทุกส่วนที่เป็นตัวเรามาจากไหน? แล้วแหละจะไปไหน? บัดนี้ ตัวเราประพฤติอะไรอยู่ ส่วนที่ประพฤตินั้นเป็นคุณมาก หรือเป็นโทษมาก?
56. สุขหรือทุกข์ที่เราได้รับอยู่ในบัดนี้ กับที่มีมาแล้วโดยลำดับ ตลอดถึงภพก่อนและที่จะมาโดยลำดับ ตลอดถึงภพหน้า อันเดียวกันหรือต่างกัน? เมื่อวิจารณ์เหตุผลเห็นแจ่มแจ้งและรู้จักที่มาและที่ไปของตัวเรา เป็นตัว “กัมมัสสกตาญาณ”

57. ผู้ก้าวหน้าย่อมเปี่ยมด้วยคุณธรรมประจำตัว มีหูกว้าง ตายาว เล็งญาณเห็นการณ์ไกล หยั่งรู้ยังเห็นเหตุผลทั่วไปในกาลทั้งสาม

58. ยังหลับหรือตื่นแล้ว ไม่ลุกเดิน ยังดี ไม่เหยียบโนนเหยียบนี้

59. ตื่นแล้วยังไม่ลืมตา แต่ลุกเดิน นี่ชั เป็น “ตัวเสียด” เหยียบเด็ก เหยียบผู้ใหญ่ เหยียบอะไร ๆ ทั่วไป

60. ตื่นลืมตาแล้ว แลเห็นทิศทางแจ่มแจ้งทุกแห่งหน เดินไหนก็ไปเกิด เป็น “สิริมงคลทุกฝีก้าว”

61. ผู้ก้าวหน้าย่อมเปี่ยมด้วยคุณธรรม มีหูกว้าง ตายาว กล่าวคือได้ยินได้ฟังถ้อยคำของบัณฑิตมาก และมีญาณเห็นการณ์ไกลหยั่งรู้ ยังเห็นเหตุผล ทั้งอดีต ทั้งอนาคต ทั้งปัจจุบัน

62. ดีทั้งหมดย่อมเป็นคุณชาติแสดงตนให้ปรากฏเปิดเผยอยู่ทุกเมื่อ ส่วนชั่วทั้งหมดเป็นโทษชาติที่ซ่อนตัวปกปิดอยู่ทุกเมื่อ

63. ผู้มีปัญญา ไม่ควรเขียนวตังยังฉางไว้สำหรับใส่ข้าวที่นำมาด้วยความคิด ไม่สำเร็จดอก ถึงสร้างตุ๊กบ้านไว้เก็บทรัพย์ที่ค้าขายด้วยความคิดก็จุกกัน ท่านว่าเป็น “สมบัติบ้า”

64. ความจริงบ่ซ่อนหนีความจริง ธรรมดาต้นไม้ที่จะสูงทั้งหมดไม่ได้ ควรสูงก็สูงขึ้น ควรต่ำก็ต่ำลง

65. ธรรมดาสอนคนโง่ ต้องสอนของเก่าบ่อย ๆ อย่าเข้าใจไปว่า คำนี้ เรื่องนี้เราได้สอนเขาแล้ว เขาคงจำได้ทำได้ ถ้าเข้าใจเช่นนั้น เป็นการเข้าใจ “ผิด” แท้

66. ถ้ายังโง่ ชอบผลมากกว่าเหตุ

67. การสอนผู้อื่น ถ้ายกส่วนโทษขึ้นแสดง ผู้นั้นไม่ชอบ ถ้าสอนคุณชอบ แต่ยกส่วนโทษได้ประโยชน์มากกว่า

68. ความดีความชั่ว ความไม่ดีไม่ชั่ว เป็นสมบัติกลาง ใครทำก็ได้

69. ความไม่ไวใจตัวเองเป็นโทษมาก ชาติที่ก้าวหน้าไม่ทันเขาก็เพราะไม่ไวใจตัวเอง

70. คนที่ฉลาดน้อมอริยาศัยของตนให้เหมาะกับการงานได้ทุกอย่าง ไม่ว่าสูงหรือต่ำ ที่เป็นส่วนสุจริต ย่อมเป็นที่ไวใจของผู้ใหญ่ การที่ทำตนให้เป็นที่พอใจของผู้ใหญ่ นี่เป็น “ตัวของมรดก”

71. โลกมีเหตุกับผล ผู้ที่รู้เท่า ไม่เข้าไปหาบหาม เพียงแต่หิว ก็ “เบา” ผู้ที่ไม่รู้เท่าเข้าหาบหามหรือแบก ก็ “หนัก”

72. ผู้เพียรตั้งตัวได้เองกับผู้รักษามรดกให้คงอยู่นับว่าดีทั้งสองแต่ใครจะเยี่ยมกว่า

73. ผู้ไม่คิดตั้งตัวให้มีทรัพย์ กับ ผู้จ่ายเสียซึ่งทรัพย์ให้ย่อยยับนับว่าเลวทั้งสอง แต่ใครจะเลวกว่า

74. พระพุทธศาสนาเป็นคุณอันวิเศษ ถ้าจะเทียบกับทางคมก็เท่ากับคมดาบที่ทำด้วยเหล็กกล้า ของที่คมคนโง่ถือเข้าก็ประหารตัวเอง พระพุทธศาสนา ผู้ที่ถือไม่เป็น คือปฏิบัติไม่ถูกตัวได้รับทุกข์เอง

75. แข็งดีที่ไม่หัก อ่อนดีที่ไม่ขาด

76. ความรู้ ความฉลาดมีครูพอสอนกันได้ แต่ความมองอาจหาไม่ได้ ไม่มีครูที่จะสอน เพราะเป็นคุณเกิดเฉพาะตัวของผู้นั้น ๆ

77. อริยมรรค ทางไม่มีข้าศึก พระอริยเจ้าเดินแล้ว แต่ปุถุชนที่เป็นคนดี กำลังเดินอยู่ ส่วนคนชั่วไม่เดิน

78. มักมีผู้สำคัญว่า ทางนี้เป็นของพระอริยเจ้าโดยส่วนเดียว ปุถุชนไม่มีส่วนที่จริง พระอริยเจ้าท่านเดินตลอดแล้ว ท่านไม่กลับมาเดินอีกดอก ท่านก็ทิ้งไว้ให้ปุถุชนเป็นผู้เดินต่อไป จนได้บรรลุพระอริยเจ้า แล้วก็ทิ้งทางนั้นอีก ปุถุชนก็เดินไปอีก จนสิ้นเรื่องอีก

79. ในโลกนี้ หมู่จะรวมกันได้มี 3 กันคือ

1. ดีทันกัน
2. ชั่วทันกัน
3. ตกลงกัน

สามกันนี้ ควรพิจารณาด้วยปัญญาอันแหลมลึก

80. เกราะเพชร คือความรอบคอบระมัดระวังตัวรอบด้านผู้ที่ประกอบด้วยคุณเช่นนั้น ชื่อว่า “สวมเกราะเพชร”

81. คนที่น่านับถือ คือคนที่มีดีในตัว จนผู้อื่นเขาก็เห็นว่าเป็นดี

82. ผู้ที่นับถือธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ทรงบัญญัติไว้ ชื่อว่า “นับถือพุทธศาสนา” นับถือนอกจากนี้ ไม่ใช่นับถือพุทธศาสนา

83. คนปุ่นเก่าก็ดี คนปุ่นใหม่ก็ดี ที่นับถือพุทธศาสนา ถ้าไร้เหตุผลก็ชื่อว่า “พลาดผิด” ถ้ามีเหตุผลก็ชื่อว่า “ถูกต้อง”

84. บัณฑิตต้องการสบาย “ภายหลังงาน” พาลหวังสบาย “ก่อนงาน”

85. ของจริงเป็นธรรมแสดงตัวให้ปรากฏอยู่ทุกเมื่อ ผู้บอดย่อมแลไม่เห็น ผู้มีดวงตาคือปัญญา ย่อมแลเห็น

86. คนดีทำอะไรทุกสิ่งทุกอย่าง ให้ผลถูกใจตัวเองทั้งนั้น คนชั่วทำอะไร ๆ ให้ผลผิดใจตัวเองทั้งสิ้น

87. ถ้อยคำที่แสดง เป็นสิ่งที่ส่องถึงน้ำใจว่า “ฉลาดหรือโง่”

88. ถ้อยคำที่พูดของตัวเองพินหนึ่ง ค่าไม่สูงเท่าถ้อยคำที่ผู้อื่นพูดยอมให้แม้เพียงคำเดียว เพราะว่าการที่พูดของตัวเอง เท่ากับเอาสาแหรกหามตัวเอง ผลจะเป็นอย่างไร

89. เมื่อมุ่งสุขจงระวังสังวร เรื่องที่จิตคิด กิจที่กายทำ คำที่ปากพูด อย่าให้เบียดเบียนตนและผู้อื่น และให้ทำความรู้เท่าต่อเหตุผลบรรดาในโลก แล้วอย่ายึดมั่นถือมั่นเท่านี้ก็ได้รับสันติสุขโดยควรแก่ภาวะ

90. ความรู้ความเห็นผิดต่อคติธรรมดา เป็น “เหตุแห่งทุกข์” ส่วนที่ตรงกันข้ามเป็น “เหตุแห่งสุข”

91. ต้นอ้อต้นแขม เมื่อพายุพัดมาก็อ่อนโอนไปตาม ครั้นพายุพัดเลยไปแล้ว ก็กลับตั้งตัวขึ้นดังเดิม แต่ต้นพะยุงพะยอมถือตัวว่ามีแก่น แม้ถึงพายุพัดมาก็เฉยอยู่ มิได้อ่อนโอนไปตาม

ก็ย่อมต้องพ่ายแพ้หักโค่นลงระเนระนาด ความแข็งกระด้างกับอ่อนโยน ย่อมให้ผลตรงกันข้าม ผู้ยังท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร ควรพิจารณาให้มาก

92. คำโบราณว่า “งามอยู่ที่ผี ด้อยที่ละ พระอยู่ที่จริง” อีกบรรยายหนึ่งว่า “พระอยู่ที่ใจ”

93. ผู้หาทรัพย์ด้วยการพนัน ด้วยทุจริตอื่นใดก็ดี ได้เร็ว แต่ก็ฉิบหายเร็ว เหมือนปลูกชนิดไม้ล้มลุกได้ผลเร็ว แต่ต้นมันก็ตายเร็วจะนั้น ส่วนการแสวงหาทรัพย์ด้วยการบากบั่นโดยทางสุจริต ค่อยคำ ค่อยไป ค่อยได้ค่อยมี ทรัพย์ที่ได้นั้นจักมั่นคงถาวร สามารถเป็นมรดกแก่ลูกเต้าเหล้าหลาน เหมือนไม้มีแก่นหรือไม้ยืนต้น ค่อยเติบโตค่อยโตแล้วอายุก็ยืนจะนั้น

94. ผู้เดินทางไกล หรือผู้ประกอบกิจในหน้าที่ที่ใหญ่โต อย่าเร่งเวลาให้เสร็จ เพราะของ 2 อย่างนี้ ผลสำเร็จอยู่ที่ “ใจเย็น” มิได้อยู่ที่รีบเร่ง คือ “ใจร้อน”

95. สมบัติที่ตามผู้ตายไป 2 อย่าง คือกรรมดีกรรมชั่วที่ตัวทำในกรรม 2 อย่างนี้ ใครต้องการส่วนไหน ก็ให้ตั้งใจทำส่วนนั้น คือกรรมดีก็นำผู้ตายไปสุข กรรมชั่วนำผู้ตายไปทุกข์

96. ผลสำเร็จอยู่ที่ “ความจริง ความเด็ดเดี่ยว ความรู้จักกาลเทศะ” ประกอบด้วย “แข็งดีที่ไม่หัก อ่อนดีที่ไม่ขาด”

97. บรรดาเรื่องมีในโลก เป็น “เรื่องดี เรื่องชั่ว เรื่องสุข เรื่องทุกข์” เท่านั้น ท่านที่พ้นโลกไปได้แล้ว ก็สิ้นเรื่องเที่ยว

98. พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาเหมาะกับคนผู้ฉลาด ไม่เหมาะกับคนโง่ เพราะเป็นศาสนามีเหตุผล จึงเหมาะกับผู้ฉลาดที่หนักในเหตุผล

99. พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติลัทธิ ทรงบัญญัติแต่พระวินัย กับทรงแสดงพระธรรม ผู้ที่นับถือธรรมและวินัย ชื่อว่า “นับถือพระพุทธศาสนา” เพราะธรรมวินัย 2 อย่างนี้ เป็น “ตัวศาสนา”

100. ความจริงอยู่ที่ผู้มีอำนาจ ยุติธรรมอยู่ที่สุดของความรู้ (ที่ว่าเป็นสำหรับโลกียวิสัยโดยส่วนมาก)

101. ศาสนาคือธรรมและวินัย 2 อย่าง เมื่ออบรมกายวาจาและใจให้เป็นธรรมให้เป็นวินัย การทำ การพูด การคิด ล้วนแต่เป็นธรรมเป็นวินัย เมื่อเป็นดังนี้ การถือศาสนาก็ไม่ต้องไปนับถือที่อื่น ควรนับถือที่ตัว ซึ่งอบรมให้เป็นธรรมให้เป็นวินัยนั่นเอง

102. ผู้ปกครองมีลักษณะดังนี้ คือ

1. ผู้หวังดีใส่ใจในอันพร่ำสอนผู้อยู่ใต้ร่มเงา แต่ถ้าผู้ที่ยังขึ้นทำผิด ก็ลงโทษ โดยควรแก่ภาวะ ไม่ล่ออำนาจแก่อคติ นี้ “จัดเป็นดี”
2. มีหวังดีแต่ไม่สนใจในอันพร่ำสอน แต่เมื่อมีผู้ทำผิดขึ้น ก็ลงโทษทีเดียว นี้ “ไม่จัดเป็นดี”
3. หวังดีหรือมิหวังดีก็ไม่ใช้ทั้ง 2 สถาน ใครจะทำดีหรือทำชั่วช่างมัน ไม่เอาเป็นธุระทั้งนั้น นี้ “จัดเป็นเลวแท้”

103. ดีกำจัดชั่วได้สะดวก แต่ดีจะทำได้ดีไม่ได้ ดังนั้น จะต้องกระทำให้คนอื่นดูดีในตัว
เราในตัวเขา ข้างไหนจะมากกว่ากัน ใครควรบุญให้รอบด้าน ธรรมดาดีมีมากอย่าง ดีชั่ว ดีสูง ดีหมี
ดีหมู เป็นยาทั้งนั้น

104. บรรดาดีที่มีในโลก 2 อย่าง คือ ดีที่ “มีนิยม” และดีที่ “ไม่มีนิยม” ก็ดีที่จะมีค่าสูง
ต้องเป็นดีที่ “มีนิยม” ถ้าดีไม่มีนิยม แม้ถึงจะดีก็มีค่าต่ำเตี้ยต่ำ ดุจเพชรเม็ดโตเท่าลูกโลก ถ้าไม่มี
นิยมราคาก็ต่ำเตี้ยต่ำจะนั้น

105. ที่จะเป็นผู้ใหญ่ค้ำครองหมู่ พึงเว้นโทษเหล่านี้คือ อย่าเป็นผู้เห็นแก่ได้ เห็นแก่
ตัว และพวกพ้องตัว และมีอหิยาตย์คับแคบ ให้มีคุณสมบัติตรงกันข้าม

106. เนื้อทองธรรมชาติเกิดจากบ่อเดียวกัน อันทำเป็นเครื่องประดับ บางอันประณีต
บางอันเลว ก็แหละที่ประณีตและเลวนั้น ไม่ใช่เป็นเพราะทอง นี่เป็นเพราะฝีมือของนายช่าง
ต่างหาก ฉะนั้น การปฏิบัติธรรมวินัยที่ประณีตหรือเลวก็มีใช้เพราะธรรมวินัยเพราะบุคคลผู้
ปฏิบัติต่างหาก ฉะนั้น ที่ประณีตเหมาะกับผู้สูง ที่เลวเหมาะกับผู้ต่ำ

107. เพื่อน 3 จำพวก คือ เพื่อนดี 1 เพื่อนเตือน 1 เพื่อนตาย 1 ในเพื่อน 3 จำพวก
นั้น เพื่อนดีก็หาแต่เรื่องดี เพื่อนเตือนก็มีแต่เตือน เพื่อนตายเป็นเพื่อนที่สำคัญมาก เมื่อมี
เหตุการณ์อะไรทั้งหมดไม่ว่าหนักหรือเบา ตั้งใจเอาเป็นธุระจริง ๆ ไม่ทิ้งไม่ขว้างเป็นด้วยกัน
ตายด้วยกัน นี้เรียกว่า “เพื่อนตาย”

108. ผู้บำเพ็ญสมณกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือ บำเพ็ญสมณภาวนาและ
วิปัสสนาภาวนา ถ้าทำให้ผู้บำเพ็ญนั้น “โง่” เป็นบ้า มัวเมา ดุหมื่น ดุถูกผู้อื่น ดังนี้ ชื่อว่า “เป็น
การบำเพ็ญผิดทาง” ถ้าทำให้ “หายโง่ หายบ้า หายมัวเมาประมาณ หายดุหมื่น ดุถูกผู้อื่น” เป็น
ต้นเช่นนี้ จึงชื่อว่า “บำเพ็ญชอบ บำเพ็ญถูกต้อง”

109. ตัวกิเลสและตัวกรรมทั้งที่เป็นบุญทั้งที่เป็นบาป เป็นนามธรรม ไม่ปรากฏตัวตน
พอจะแลเห็น แม้ถึงกล้องจุลทรรศน์ส่องดูก็ไม่เห็น ผู้ใดสะสมให้เกิดให้มีขึ้นที่สันดาน ก็เกิดก็มีอยู่
ที่ผู้นั้น ไม่ระบาศไปติดผู้อื่น ไม่เหมือนตัวโรคตัวพยาธิ ซึ่งเป็นรูปธรรม อาจส่องเห็นด้วยกล้อง
จุลทรรศน์ได้ ตัวโรคตัวพยาธิเมื่อเกิดแก่ผู้ใดผู้หนึ่งแล้ว อาจระบาศไปติดผู้อื่นได้ ดังนั้นจึงควร
ระวัง ถึงกระนั้นหมอก็กังเอาใจใส่ในการรักษาพยาบาลให้หายได้ เหมือนพระพุทธเจ้าหรือสาวก
ผู้พิจารณาสันนิษฐานกิเลสสิ้นกรรมแล้ว

110. ปวงสมณศากยบุตร พากันอยู่โดยสันติสุขจึงสมควรเพราะความเป็นอยู่ทุกอย่าง
เนื่องอยู่กับชาวบ้าน จึงไม่ควรทะเลาะ

111. วิบากหรือผลย่อมเกิดแต่เหตุ ส่วนปัจจัยเป็นแต่อดหนุนเหตุ ให้เกิดวิบากคือผล

112. พระบรมศาสดาทรงประกาศพระศาสนาเพียง 45 ปี ก็เป็นหลักฐานมั่นคง ทั้งนี้ก็
เพราะธรรมและวินัยที่เรียกว่าพระศาสนานั้น เป็นส่วนที่ดีที่ถูกต้อง จึงประกาศได้ไว ถ้าเป็นสิ่งที่
ไม่ดีไม่ถูกต้องก็ประกาศไม่สะดวก ทั้งนี้ ผู้มีปัญญาพึงพิจารณา กิจทุกอย่างที่จะพึงทำถ้าเป็นส่วน
ชอบย่อมสะดวก

113. ธรรมอะไรบ้างที่เคยเกิดกับจิตของเรามาแล้ว และธรรมอะไรบ้างที่ยังไม่เคยเกิดกับจิตของเรา ผู้หวังรู้เรื่องควรพิจารณาข้อนี้

114. วิธีทำสงครามของนักรบ บางเหล่าใช้วิธีตึงตาปู คือที่ใดเป็นจุดสำคัญทางยุทธียึดพร้อมกันหมด ไม่ให้ข้าศึกมีโอกาสช่วยกันได้ นักบวชผู้ทำสงครามกับกิเลส ควรดูเป็นเยี่ยงแท้

115. สัตว์ผู้ก่อกรรม กรรมผู้ก่อวิบาก ดุจแผ่นดินเป็นที่เกิดต้นไม้ ต้นไม้เป็นเกิดดอก ผลฉะนั้น

116. สพรหมจารีได้ลามกียินดี แต่มีวิตกถึงคำว่า “สกุภาโร กาปुरुสั หนุตติ เครื่องสักการะฆ่าคนชั่ว” แล้วก็เลียงด

117. วัฒนธรรมที่จะรู้ว่า “เราได้” ต้องได้รับรางวัลของตัวเอง

118. ทุกสิ่งทุกอย่างบรรดามี ย่อมเป็นของใหม่แก่ผู้ที่ยังไม่เคยแต่เป็นของเก่าแก่ผู้เคยแล้ว

119. ทำตนให้สมกับคำที่เขาชมว่าดี และทำตนไม่ให้ถูกกับคำที่เขาติว่าชั่ว เท่านั้นที่เป็น “ผู้มีค่าสูง”

120. ทำตนให้ผู้อื่นเคารพ รักใคร่ ไว้นื้อ เชื้อใจ หรือคุ้มครองป้องกัน ให้พ้นจากปองร้ายของผู้อื่น เท่านั้นที่เป็น “ผู้ยอดเยี่ยม”

121. ทุกคนทำตนเหมือนไม้แก่น ใบดก ดอกหอม ผลหวานนี้เท่านั้นที่รุ่งโรจน์

122. ปวงสัตว์โลกที่จะถึงภูมิสูง หรือต่ำ และได้ความสุขหรือทุกข์ จิตเป็นผู้นำกรรม เป็นผู้แต่งทั้งนั้น ไม่มีพระเจ้าองค์ใดเลย

123. ฟุ้งตัวได้แล้ว ไปฟุ้งผู้อื่น หรือผู้อื่นมาฟุ้งก็ได้ ยังฟุ้งตัวไม่ได้ ไปฟุ้งผู้อื่น หรือผู้อื่นมาฟุ้งก็ไม่ได้

124. ทุกสิ่งที่ปรากฏให้เรารู้ น้อมเข้ามาสอนเราได้ทั้งสิ้นคือว่า ส่วนดีเราทำตาม ส่วนชั่วเราดเว้นเสีย

125. คนโง่หาดีจนตายก็ไม่พบ มัวโยนดีไปข้างหน้า ตามไม่ทันสักที ส่วนคนฉลาดไม่ต้องหาดี อยู่ที่ไหนทำแต่ดี ก็พบแต่ดีไม่อดไม่อยาก มีแต่ดีเต็มตัว

126. ผู้ชนะชั่วของตัวเองยังไม่ได้ ย่อมยังเป็น “ทาสของโลก”

127. นักบวชทุกคน ถือว่าตนมีหน้าที่ทำกิจพระพุทธศาสนาแล้วก็ตั้งใจทำทุกคน ศาสนาก็ “รุ่งเรือง”

128. ผู้เป็นหัวหน้าที่ดี คุ้มครองหมู่ มีลักษณะ 3 อย่างคือ “รักผู้ที่รักดีทำดี ชังผู้ที่รักชั่วทำชั่ว เหยย ๆ ผู้ที่ไม่รักไม่ทำดี ไม่รักชั่วไม่ทำชั่ว”

129. ชาวนาทำนา เบื้องต้นย่อมบำรุงต้นข้าวให้งอกงาม เมื่อเป็นผลแล้วต้องทำลายต้น เก็บเกี่ยวเอาแต่ผล ฉนั้นใด แม้ผู้ปฏิบัติศาสนา เบื้องต้นก็พึงบำรุงการงาน เพื่อบำเพ็ญบารมี เมื่อแก่สงบแล้ว ต้องทำลายโลกเสีย เหลืออยู่แต่ผลพิเศษ ฉนั้นนั่น

130. สิ่งที่ดีตนชอบไม่ทำ มักไปทำแต่สิ่งที่ตนไม่ชอบ

131. สัตว์ดิรัจฉานทุกหมู่เหล่า จะรู้สึกว่าตนเป็นอะไรหรือไม่ที่มนุษย์สมมติเรียกต่าง ๆ ตัวอย่างนกจำนวนหนึ่ง เช่น หงส์ มันจะรู้ว่ามันเป็นหงส์ ตามสมมติที่มนุษย์เรียกหรือไม่ หรือจะสำคัญกว่า “มันเป็นอะไร”

132. ตัวบทกฎหมายสำหรับปกครองสงฆ์ และสังฆานัตติทั้งหมดต้องสนับสนุนพระวินัยบัญญัติ จึงจะจัดว่าเป็น “กฎหมาย หรือ อาณัติที่ดี”

133. อดทนเป็นเค้าความสำเร็จ ปลวกตัวน้อยทำที่อยู่ได้ดีเพราะคุณข้อนี้